

TURGUTLU IRLAMAZ KÖYÜ CAMİİ Cengiz GÜRBIYIK¹

Özet

Mimari ve süsleme alanında kendi içinde bir gelişim gösteren Osmanlı sanatı, XVIII. yüzyılda batı ile olan ilişkilerinin artması ile birlikte yepyeni bir döneme girmiştir. Bu etkileşim mimariden çok süslemede kendini göstermektedir. Batılılaşma süreci sonucu İmparatorluğun egemen olduğu birçok bölgede batılı üslupların etkisini görmek mümkündür. Irlamaz Köyü Camii de gerek dekoratif küçük ahşap kubbeli üst örtüsü, gerekse barok karakterli alçı süslemeleriyle bu etkinin son aşamasına geldiği bir dönemin örneğidir. Günümüzde Anadolu'nun birçok yerinde-Irlamaz Camii örneğinde olduğu gibi-henüz tanıtılmamış çok sayıda eser bulunmaktadır. Türk mimarisinin gelişimini daha iyi anlayabilmek ve sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için bu yapıların tespit ve tanımlarının yapılması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Çalışmamızda bugüne dek hiç incelenmemiş olan Irlamaz Köyü Camii mimari ve süsleme özellikleri bakımından ayrı ayrı ele alınarak çevredeki benzer örneklerle karşılaştırılmış ve yapının Anadolu Türk mimarisindeki yerinin saptanması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Irlamaz, Cami, Ahşap Kubbe, Alçı Süsleme.

MOSQUE OF IRLAMAZ VILLAGE IN TURGUTLU

Abstract

Having displayed a kind of self-development and advancement in the fields of architecture and ornamentation, Ottoman art took a new turn in the 18th century following improved relations with the West. This interaction has manifested itself more in ornamentation than in architecture. It is possible to witness the influence of western styles in many regions under the reign of the Empire as a result of westernisation. With its decorative little wooden dome cover and baroque-style plaster ornaments, the Mosque of Irlamaz Village is an exemplary piece of work from the final stages of that period. Today in many parts of Anatolia, there are lots of works of art waiting to be recognized and introduced, as is the case with the Mosque of Irlamaz. In order to better appreciate the development of Turkish architecture

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi MANİSA/TR. e-posta: cengiz.gurbiyik@cbu.edu.tr, cengizgurbiyik@gmail.com.

and to obtain higher quality information, it is indispensable to identify and introduce such structures. The study analyzes the architectural and ornamentation features of Mosque of Irlamaz Village, unexamined until today, and makes comparisons with similar works located in the environs, and attempts to position the related structure within Anatolian Turkish architecture.

Key Words: Irlamaz, Mosque, Wooden Dome, Plaster Ornamentation.

Manisa İli Turgutlu İlçesi'ne bağlı Irlamaz Köyü, ilçe merkezinin yaklaşık 4 km güneyinde yer almaktadır (Resim 1). Köy ile ilgili en erken tarihli kayıtlar 1530'lu yıllara aittir². İlk dönemlerde Ormenos daha sonra Ermenas olarak anılan yerleşim, Cumhuriyet dönemi sonrası Irlamaz adını almıştır³. XVII. yüzyılda ticari açıdan önemli gelişim gösteren Irlamaz⁴, XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Turgutlu'nun en kalabalık köyü durumundadır⁵.

Irlamaz Köyü'nde, incelediğimiz cami dışında bir kilise kalıntısı, bir namazgâh ve caminin hemen güneybatısında Osmanlı dönemine ait bir çeşme mevcuttur.

Köy merkezinde yer alan ve bir avlu içerisinde bulunan cami, kare planlı bir harim, harimin kuzeyindeki son cemaat yeri ve kuzeydoğusundaki minareden oluşmaktadır (Şekil 1) (Resim 2). Yapının güneybatısını bir hazire çevrelemektedir (Resim 3). Haziredeki tüm taşlar yakın bir geçmişte betonla sabitlenmiştir.

Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak minare giriş açıklığı üzerinde bir kitabe mevcuttur (Resim 4). Kitabenin metni ve okunuşu şöyledir:

پینار ذاده حاجي احمد اغانك عفيفه زوجه سي عاشه ملا
بو جامع شريفه بك شرفلي اسا سندن بر مناره ايتدي انشا
از ان احمددين قلب اسلام اولور خندان صالاتي ايلر ايفا ۱۳۲۰

Pınar-zade Hacı Ahmed Ağa'nın Afife zevcesi Ayşe Molla

²İ.Mümin Çağlar, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Turgutlu*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Manisa 2014, s. 12.

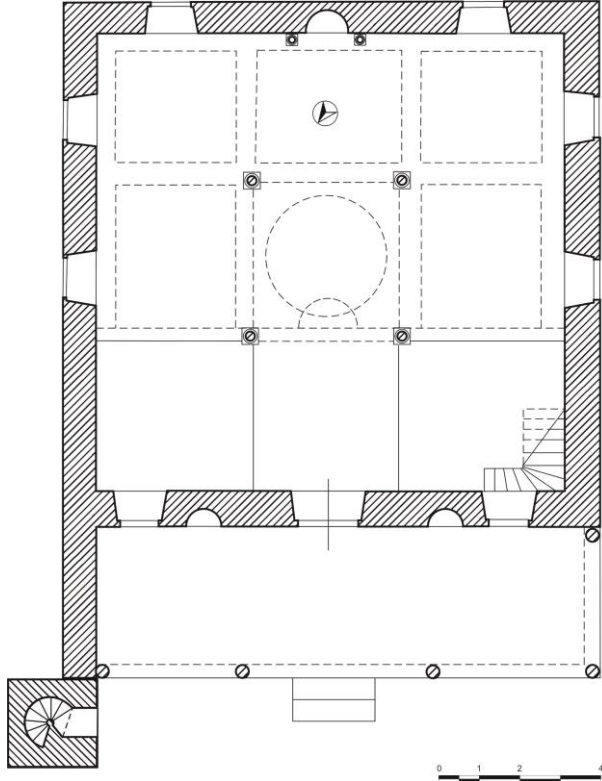
³Zafer Atar - İ.Mümin Çağlar, "Temettuat Kayıtlarına Göre Ermenas (Irlamaz) Köyü'nün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845)", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 3, İstanbul 2015, s. 29.

⁴Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 210-211.

⁵Atar ve Çağlar, s. 30.

Bu cami-i şerife pek şerefli esasından bir minare etti inşa
Ezan-ı Ahmediden kalb-i İslam olur handan salatu eyler ifa
1320⁶

Kitabeden minarenin 1320/1902-03 yılında Pınarzade Hacı Ahmed Ağa'nın zevcesi Ayşe Molla tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Cami haziresinde yer alan mezar taşları da Pınarzade ailesine aittir. Hazirede 1307/1890 ile 1325/1908 yılları arasında tarihli beş mezar taşı dikkati çekmektedir⁷. Tüm bu verilerin yanı sıra, plan tipi ve süslemelerini de dikkate alarak camiyi minarenin inşasından hemen önceye XIX. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemek mümkündür.

Şekil 1- Irlamaz Köyü Camii. Plan.

⁶ Kitabenin okunuşu için bkz. „Muzaffer Tepekaya, *Osmanlı Dönemi Turgutlu Kitabeleri*, Turgutlu Belediyesi Kültür Yayınları, Turgutlu 2008, s. 308.

⁷Mezartaşları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tepekaya, s. 309-313.

Duvarlar tamamen sıvalı olduğundan yapının inşa malzemesi algılanamamaktadır. Üzeri kırma çatıyla örtülü ve kiremit kaplıdır. Tuğla üzerine sıvayla oluşturulmuş iki sıra düz silmelisaçak, yapıyı çepeçevre dolanmaktadır.

Doğu, batı ve güney cephesinde altta ve üstte ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 2,3). Alt pencere açıklıkları taş söveli ve yuvarlak kemerlidir. Pencere belgin kilit taşları üzerinde taş kabartma birer ay yıldız motifi dikkati çekmektedir. Ayrıca alt pencere açıklıklarının tümünün önüne ferforje korkuluklar yerleştirilmiştir. Üst pencere açıklıkları ise alttakilere oranla daha küçük tutulmuştur ve tümü yuvarlak şekillidir. Zemin seviyesinden yaklaşık 1,5m. yükseklikteki niteliksiz bir fayans örgüsü yapıyı bütünüyle çevrelemektedir.

Caminin kuzeydoğu köşesine bitişik durumdaki minare, kare kaideli ve silindirik gövdelidir (Resim 5). Tek şerefeli olan minare tümüyle sıvalıdır. Minare gövdesi üzerinde sonradan sıva ile oluşturulmuş baklava desenleri dikkati çekmektedir. Şerefenin alt kesimi dört sıra kirpi saçakla dolgulandırılmıştır. Üzeri konik bir külahla örtülüdür ve külahın üzerinde bir alem bulunmaktadır. Minareye giriş, batısındaki yuvarlak kemerli bir açıklıktan sağlanmaktadır. Minare giriş açıklığının üzerinde bir inşa kitabesi mevcuttur.

Harimin kuzeyinde iki basamaklı bir merdivenle çıkılan bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Resim 6). Düz ahşap tavanlı bu bölüm, birbirlerine Bursa kemerleriyle bağlanan dairesel kesitli beş destekle taşınmaktadır. Kısmen müdahale görmüş olan desteklerin içleri ahşaptır. Doğu ve batıda bulunan desteklerin üzeri sıvalı ve badanalı iken diğerlerine sonradan ahşap çıtalar çakılmıştır. Destekleri bağlayan kemerler de içte ahşap üzeri sıva ile bağdadi bir düzenlemeye sahiptir. Son cemaat yeri kuzeyde üç, batıda ise bir kemer gözü ile dışa açılmaktadır. Son cemaat yeri giriş kemerinin üzerinde üçgen bir alınlık yer almaktadır (Resim 6). Alınlığın ortasındaki dairesel madalyonun içi sonradan ay yıldız motifi ile boyanmıştır. Son cemaat yerinin doğu duvarı bütünüyle kapatılmış ve sıvanmıştır.

Son cemaat yeri tavanı eşit büyüklükte üç parçaya bölünmüştür. Her bölümün üzerinde dairesel birer göbek yer alır. Orta göbek kenger yaprağı formunda alçı süslemelere sahiptir. Daha küçük olan diğer iki göbek ise birer gülbezek şeklindedir. Her üç

göbek de zamanla müdahale görmüş ve çevreleri alçıpanla yenilenmiştir.

Harim kuzey duvarında altta ve üstte ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 6). Bu pencere açıklıklarından alttakiler biraz daha büyük, taş söveli ve yuvarlak kemerlidir. Alt pencere açıklıklarının iki yanında birer mihrabiye mevcuttur. Ortadaki harim giriş açıklığı üzerinde ise ahşap bir mükebbire dikkati çekmektedir. Harime giriş, kuzey cephesinin ortasında yer alan yuvarlak kemerli taş söveli bir açıklıktan sağlanmaktadır. Kemer kilit taşı üzerinde pencerelerde olduğu gibi bir ay yıldız motifi yer alır. Yapının ahşap giriş kapısı tümüyle yenilenmiştir.

Kare planlı harim ahşap tavanla örtülüdür (Resim 7). Kuzeydeki kadınlar mahfilinin üst bölümü dışında harimin güneyi kasetlenerek altı parçaya ayrılmıştır (Resim 8). Merkezde, dört sütuna oturan ahşaptan küçük bir kubbeye yer verilmiştir. Kubbenin ortasında alçı kabartma yapraklardan oluşan dairesel bir göbek yer almaktadır. Kubbe içi yine alçı kabartma küçük çiçek motifleri ile bezelidir.

Kubbeyi taşıyan dört ahşap sütun sıvanıp boyanarak mermer görünümü kazandırılmıştır (Resim 8). Güneydeki sütun başlıkları kompozit şekillidir. Kuzeyde ise alttakiler akant yaprağı şeklinde iken üsttekiler basit dikdörtgen forma sahiptir.

Kubbenin doğu, batı ve kuzeyinde yer alan kasetlenmiş bölümlerin ortasında ise birer alçı göbek yer almaktadır. Göbeklerin üçü elips şekilli, diğer ikisi ise daire şekillidir. Küçük birer çiçek demeti ile kuşatılan göbeklerin ortasında alçı kabartma akant yapraklarına yer verilmiştir.

Kuzeydeki dikdörtgen alanın elips şekilli göbeği süsleme anlayışı olarak farklılık göstermektedir (Resim 9). Göbeğin ortasında bulunan çiçek demetleri asma yaprakları ve üzüm salkımlarından oluşan bir süsleme şeridi ile çevrilidir.

Harimin kuzey kesiminde iki ahşap destekle taşınan bir kadınlar mahfili mevcuttur (Resim 10). Mahfilin ortasında harime doğru çıkıntı yapan bir balkoncuk bulunmaktadır. Kadınlar mahfiline çıkış, harimin kuzeybatısındaki ahşap merdivenle sağlanmaktadır.

Alçı süslemenin yoğun olarak kullanıldığı yarım daire profilli mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsarayla örtülüdür (Resim 11). Niş, alçıdan püsküllü birer kordonla iki yana çekilmiş bir perde motifiyle süslenmiştir. Mihrabı iki yandan kompozit başlıklı birer sütunçe sınırlar. Kavsara köşeliklerinde alçıdan küçük doğal çiçekler

göze çarpar. Mihrap nişi üzerinde asma dalları, yaprakları ve üzüm salkımlarından oluşan bir şerit yer alır. Üstte yer alan dikdörtgen şekilli kitabe levhası, yatay süsleme şeritlerinden oluşan bir saçağa oturmaktadır. Saçağın iki yanına vazo benzeri birer unsur yerleştirilmiştir. Kitabe levhasının üzerinde, vazodan çıkan kıvrım dallar ve yapraklardan oluşan, üçgen şekilli kabartma bir tepelik yer alır.

Alçı süslemeler büyük ölçüde altın yaldızla kaplıdır. Ancak perde motifi ve yazı çerçeveleri yakın bir geçmişte somon rengi yağlı boya ile boyanmıştır. Yapıya ait eski resimlerde mihrabın günümüzdeki gibi somon rengine değil yeşil bir renk ile boyalı olduğu görülmektedir. Ancak özgün rengin ne olduğu konusu tartışmalıdır.

Yazı panolarının da yine yakın bir geçmişte üzerinden geçilerek yenilediği anlaşılmaktadır. Mihrap üzerinde bulunan yazı panosunda 1320/1902-03 tarihi dikkati çekmektedir. Bu tarih minarenin yapılış tarihi ile aynıdır. Muhtemelen caminin günümüzdeki yazı panoları ve süslemeleri de aynı yıl içerisinde tamamlanmıştır.

Harimin güneydoğu köşesinde dört basamakla çıkılan ahşap parmaklıklı bir vaaz kürsüsü dikkati çekmektedir.

Mihraba oranla oldukça sade tutulmuş olan minber ahşaptır ve tümüyle yağlı boya ile boyanmıştır (Resim 12). Aynalık ve korkuluklarında altın yaldızlı küçük ahşap kabaralar yer almaktadır. Minber girişinin tepeliğinde de küçük kabaralar ve ortada bir ay yıldız motifi dikkati çekmektedir.

Plan şeması ve süsleme anlayışı bakımından benzer camilerde genellikle alçı süslemelerin yanı sıra kalem işi süslemelere de yer verilmektedir. Irlamaz Köyü Camii'nde herhangi bir kalem işi süsleme izine rastlanmamıştır.

Irlamaz Köyü Camii desteklerle taşınan küçük ahşap kubbesi ve batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan alçı süslemeleriyle dikkat çekici iki önemli özelliğe sahiptir.

Anadolu'da ahşap kubbeye sahip yapılar, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren dini ve sivil mimaride karşımıza çıkmaktadır. Ahşabın diğer malzemelere oranla dayanıksız olması, daha erken tarihli ahşap kubbeli yapıların günümüze ulaşmasını engellemiştir.

Sekizgen kaideli ahşap bir kubbeye sahip olan 1635 tarihli *Topkapı Sarayı Revan Köşkü*⁸ ve 1643 tarihli *Topkapı Sarayı Sepetçiler Köşkü*⁹ erken tarihli sivil mimarlık örneklerindedir. Bunların dışında Anadolu'da, ahşap ya da bağdadi kubbe ile örtülü odalara sahip çok sayıda konutun varlığı bilinmektedir¹⁰.

Günümüze ulaşabilen ahşap kubbeli camilerin ilk örnekleri arasında Mimar Sinan'ın 1590-91 yılında inşa ettiği, sekizgen kaideli ahşap bir kubbeye sahip olan *İstanbul Takkeci İbrahim Ağa Camii*¹¹ ve *Mudanya-Halil Ağa (Eski) Camii* (1643-44)¹² örnek olarak verilebilir.

XVIII. yüzyıl örneklerinden 1778 tarihli *İstanbul Beylerbeyi Camii'nin*¹³ harim kısmı, büyük ahşap bir kubbeyle örtülmüş ve harim kuzeye doğru genişletilmiştir. 1783-84 tarihinde inşa edilen *Kula Paşa Camii*'nde¹⁴ ise harim güneyinde yer alan bağdadi kubbenin iki yanına, oval birer kubbe eklenmiştir. *Soma Hızır Bey Camii*'nde de (1791-92)¹⁵ sekiz dilimli ahşap bir kubbe yer almaktadır.

XIX. yüzyılda sıkça karşımıza çıkan bu tür yapılar, özellikle Ege ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. *Artvin Borçka-Muratlı Köyü Merkez Camii* (1845)¹⁶ düz ahşap tavan ortasında ahşap sütunlarla taşınan bağdadi bir kubbeye sahiptir. *Hopa Aşağı Sundura Mahallesi Camii* (XIX. yüzyıl sonları)¹⁷ ve *Hopa-Orta Hopa Camii* de (XIX. yüzyıl sonları)¹⁸ harim ortasında yer alan küçük ahşap kubbeleriyle bu tip örnekler arasındadır.

Özellikle Ege Bölgesi'nde XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında inşa edilmiş çok sayıda ahşap kubbeli caminin varlığı dikkat çekicidir.

⁸ Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar I*, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınevi, İstanbul 1969, s. 287-298.

⁹ Eldem, s. 335-357.

¹⁰ Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Osmanlı Dönemi I-II*, TAÇ Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.

¹¹ Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 34.

¹² Yıldız Ötügen- vd., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. IV, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1986, s. 458-460, plan s. 510.

¹³ Süha Engin, "Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii", *Röleve ve Restorasyon Dergisi*, S. 6, Ankara 1987, s. 121-124.

¹⁴ Rüstem Bozer, *Kula'da Türk Mimarisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 48.

¹⁵ Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, AÜ DTCF Yayınları, Ankara 1973, s. 10-22.

¹⁶ Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, C. I, Ankara 1983, s. 766.

¹⁷ Erken, s. 767-768.

¹⁸ Erken, s. 769.

Manisa'nın Kırkağaç ilçesinde bulunan 1864-65 tarihli *Kırkağaç Çiftehanlar Camii*'nin¹⁹ kubbesi de bu kubbelerin bir devamı niteliğindedir. Ancak bu yapıda kubbe ile beden duvarları arasında kalan bölümler düz ahşap tavan yerine bağdadi tonoz parçaları ile örtülmüştür. İzmir'in Kemalpaşa ilçesine bağlı *Yukarı Kızılca Köyü Halil Ağa Camii*'nde (1893-94)²⁰ ise harim, merkezi bir kubbe ile bu kubbenin doğu, batı ve kuzey kenarlarına sıralanmış daha küçük boyutlu dokuz adet kubbe ile örtülüdür. Kuzeyde yer alan üç kubbe, Kula Paşa Camii hariminin doğu ve batısında yer alan kubbeler gibi beyzi şekillidir.

Karaburun Kösedere Köyü Camii (1814)²¹, *Karaburun Eğlenhoca Köyü Camii* (1823-24)²², *İzmir Soğukkuyu Camii* (1874), *Uşak Zincirli Camii* (XIX. yüzyıl sonu)²³ve *Ödemiş Abdi Ağa Camii* (1910) gibi örneklerde yine ortada ahşap bir kubbe ve bunu dört yandan çevreleyen düz ahşap tavan bulunmaktadır.

Ahşap ya da bağdadi kubbeler, kubbe görünümünde olsalar da daha ziyade dekoratif unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tip kubbeler hafif olduklarından taşıyıcı elemanlara gerek kalmamıştır. Bazı örneklerde ahşap destekler göze çarpar. Karaburun Kösedere Köyü Camii ve Irlamaz Köyü Camii'nde üzeri sıvalı ve mermer görünümü verecek şekilde boyanmış ahşap desteklere yer verilmiştir.

Irlamaz Köyü Camii'nin bir başka dikkat çekici özelliği, harim ve özellikle mihrapta karşımıza çıkan yoğun alçı süslemeleridir.

Osmanlı Devletinin batıyla olan ilişkilerini arttırması, XVIII. yüzyıla kadar mimari ve bezeme alanında kendi içinde gelişme gösteren Osmanlı sanatını etkilemiştir²⁴. Bu etkileşim mimariden çok süsleme alanında kendini göstermektedir²⁵. Batı sanatı etkileri, yapıların dış mimarisinde fazla bir etki göstermemekle birlikte, iç

¹⁹ İnci Kuyulu, "Kırkağaç Çiftehanlar Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, V, İzmir 1990, s. 103-117.

²⁰ Rahmi Hüseyin Ünal, "Yukarı Kızılca Köyü Halil Ağa Camii", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir 1994, s. 211-225.

²¹ Cengiz Gürbıyık, *Karaburun Yarımadası'nda Türk Mimarisi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İzmir 2009, s. 42-58.

²²Gürbıyık, s. 59-66.

²³ Kasım İnce, *Uşak'ta Türk Mimarisi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2004, s. 42.

²⁴ Metin Sözen-vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1976, s. 284.

²⁵Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954.

süslemeler bakımından önemli yenilikler getirmiştir²⁶. Nitekim Irlamaz Köyü Camii'nde de dış cephenin sadeliği iç mekan ile tam bir tezat oluşturmaktadır.

Alçının kolaylıkla işlenebilen yumuşak bir malzeme olması, birçok yapıda süsleme unsuru olarak kullanılmasını sağlamıştır. *Aydın Cihanoğlu Camii* (1756)²⁷, *Gülşehir Karavezir Camii* (1779)²⁸, *Kırkağaç Çiftehanlar Camii* (1864-65)²⁹, *Akhisar Ulu Cami* (XV. yy. sonları/XIX. yy. onarım)³⁰ ve *İzmir Salepçioğlu Camii* (1897-1907)³¹ alçı süslemenin görüldüğü yapılardan bazılarıdır.

Beylikler ya da Klasik Osmanlı dönemlerinde inşa edilmiş birçok caminin sonraki dönemlerde Batı modasına uygun biçimde süslediği görülmektedir. İzmir'deki *Kemeraltı Camii* (1671/XIX. yüzyıl onarım)³², *Hisar Camii* (XVI. yüzyıl./XIX. yüzyıl onarım)³³ ve *Başdurak (Hacı Hüseyin) Camii* (XVII. yüzyıl ikinci yarısı / XVIII.-XIX. yüzyıl onarım)³⁴ gibi örnekler inşa tarihinden sonraki bir dönemde, Batılı etkiler taşıyan süsleme anlayışıyla bezenmiştir.

Irlamaz Köyü Camii'nde mihrap nişi içine asılmış alçıdan üzeri boyalı perde motifi, mihrabın iki yanında yer alan sütunlar, sütunların taşıdığı alçı kabartma bitkisel şeritlerle bezeli saçak, saçığın iki yanına yerleştirilmiş vazolar ve kıvrım dalların birleştirilmesiyle meydana getirilmiş üçgen alınlıktan oluşan mihrabın benzerini, *Karaburun Kösedere Köyü Camii* (1814)³⁵, *Karaburun Eğlenhoca Köyü Camii* (1823-24)³⁶, *Muğla Şeyh Camii* (1830-31 onarım)³⁷, *Kemalpaşa Yukarı Kızılca Köyü Halil Ağa Camii*

²⁶ Günsel Renda, *Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı 1700-1850*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1977, s. 77.

²⁷ M. Baha Tanman, "Cihanoğlu Külliyesi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. VII, İstanbul 1993, s. 542-544.

²⁸ Şözen, s. 298, res. 673.

²⁹ Kuyulu, s. 109-110.

³⁰ H. Sibel Çetinkaya, "Akhisar Ulu Camii", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV/1, İzmir 2005, s. 45-60.

³¹ İnci Kuyulu Ersoy, "Salepçioğlu Ailesinin İzmir'e Katkıları ve Salepçioğlu Camii", *Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2002, s. 281-294

³² Lale Bulut, "İzmir Camilerinde Alçı Süsleme", *Sanat Tarihi Dergisi*, VIII, İzmir 1996, s. 3

³³ Bulut, s. 4.

³⁴ Bulut, s. 5-6.

³⁵ Gürbıyık, s. 57, res. 25.

³⁶ Gürbıyık, s. 67, res. 33.

³⁷ Şakir Çakmak, *Muğla Cami ve Mescitleri*, Muğla Belediyesi Kültür Yayınları, Muğla 2013, s. 54, res. 43

(1893-94)³⁸, *Kemalpaşa Bağyurdu (Parsa) Çarşı Camii* (1904-5)³⁹, *Kemalpaşa Çarşı Camii*⁴⁰ ve daha birçok yapıda görmek mümkündür.

Irlamaz Köyü Camii pencere açıklıkları ve giriş açıklığının kemer kilit taşı üzerinde kabartma şekilli bir ay-yıldız motifi bulunmaktadır. Batılılaşma dönemi süsleme programında sevilerek kullanılan ay-yıldız motifi, *Karaburun Eğlenhoca Köyü Camii* (1823-24)⁴¹ ile *Karaburun Saip Köyü Camii* (1834-35)⁴²'nin giriş açıklığı üzerinde, *İzmir Kemeraltı Camii* (1671, / 1812 onarım)⁴³ mihrap önü mekanının üst kesimindeki üçgen pahlar içinde ve *İzmir Kemalpaşa Yukarı Kızılca Köyü Halil Ağa Camii* (1893-94)⁴⁴ mihrap kemer köşeliklerinde ve benzeri çok yapıda karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak benzer nitelikteki çok sayıda örneğin başta İzmir ve çevresi olmak üzere Ege Bölgesi'nde yoğun biçimde karşımıza çıkması, bölgenin o dönemki mimari ve süsleme anlayışını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Özellikle mihrapta yer alan alçı süslemelerin neredeyse birbirinin aynı olması, İzmir ve çevresinde bu tip alçı süslemeleri yapan bir usta grubu ya da bir atölyenin varlığını akla getirmektedir. Bugüne kadar alçı süslemelerde herhangi bir usta ismine rastlanmamıştır. Bölgede yapılacak ayrıntılı çalışmalar, bu konu hakkında daha fazla fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır.

Irlamaz Köyü Camiide gerek ahşap kubbeli üst örtüsü gerekse yoğun Barok karakterli alçı süslemeleri ile Anadolu Türk sanatında batılılaşma dönemi olarak adlandırılan dönemin güzel bir örneği olarak varlığını korumaktadır.

KAYNAKLAR

ARIK, Rüçhan (1973), *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, AÜ DTCF Yayınları, Ankara.

ATAR, Zafer-ÇAĞLAR, İ. Mümin (2015), "Temettuat Kayıtlarına Göre Ermenas (Irlamaz) Köyü'nün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845)", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 3, İstanbul, s. 27-56..

³⁸ Ünal, lev. LXV, res. 7.

³⁹ Bulut, lev. VIII, res. 16.

⁴⁰ Bulut, lev. VIII, res. 15.

⁴¹ Gürbıyık, s. 65, res.30.

⁴² Gürbıyık, s. 75, res. 38.

⁴³ Sözen, s. 301, res. 667.

⁴⁴ Ünal, lev. LXV, res. 7.

-
- BOZER, Rüstem (1990), *Kula'da Türk Mimarisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BULUT, Lale (1996), "İzmir Camilerinde Alçı Süsleme", *Sanat Tarihi Dergisi*, VIII, İzmir, s. 1-9.
- ÇAĞLAR, İ. Mümin (2014), *Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Turgutlu*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Manisa.
- ÇAKMAK, Şakir (2013), *Muğla Cami ve Mescitleri*, Muğla Belediyesi Kültür Yayınları, Muğla.
- ÇETİNKAYA, H. Sibel (2005), "Akhisar Ulu Camii", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV/1, İzmir, s. 45-60.
- ELDEM, S. Hakkı (1969), *Köşkler ve Kasırlar*, I, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınevi, İstanbul.
- ELDEM, S. Hakkı (1984), *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, I, TAÇ Vakfı Yayınları, İstanbul.
- EMECEN, Feridun (1989), *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yayınları, Ankara.
- ENGİN, Süha (1987), "Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii", *Röleve ve Restorasyon Dergisi*, S. 6, Ankara, s. 121-124.
- ERSOY, İnci Kuyulu (2002), "Salepçioğlu Ailesinin İzmir'e Katkıları ve Salepçioğlu Camii", *Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, s. 281-294.
- GÜRBIYIK, Cengiz (2009), *Karaburun Yarımadası'nda Türk Mimarisi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İzmir.
- İNCE, Kasım (2004), *Uşak'ta Türk Mimarisi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.
- KUBAN, Doğan (1954), *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- KURAN, Aptullah (1986), *Mimar Sinan*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KUYULU, İnci (1990), "Kırkağaç Çiftahanlar Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, V, İzmir, s. 103-115.
- ÖTÜKEN Yıldız- vd. (1986), *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, C. IV, Ankara.
- RENDİ, Günsel (1977), *Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı 1700-1850*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- SÖZEN, Metin- vd. (1976), *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, R. Hüseyin (1994), "Yukarı Kızılca Köyü, Halil Ağa Camii", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir, s. 211-225.

TANMAN, M. Baha (1993), "Cihanoğlu Külliyesi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. VII, İstanbul, s. 542-544.

TEPEKAYA, Muzaffer (2008), *Osmanlı Dönemi Turgutlu Kitabeleri*, Turgutlu Belediyesi Kültür Yayınları, Turgutlu.

RESİMLER

Resim 1- Irlamaz Köyü. Genel görünüm.

Resim 2- Irlamaz Köyü Camii. Kuzeydoğudan genel görünüm.

Resim 3- Irlamaz Köyü Camii. Güneybatıdan genel görünüm.

Resim 4- Irlamaz Köyü Camii. Minare inşa kitabesi.

Resim 5- Irlamaz Köyü Camii. Minare.

Resim 6- Irlamaz Köyü Camii. Kuzey cephesi.

Resim 7- Irlamaz Köyü Camii. Harim güney duvarı.

Resim 8- Irlamaz Köyü Camii. Harim tavanı.

Resim 9- Irlamaz Köyü Camii. Harim tavanındaki alçı süslemeli göbek örneği.

Resim 10- Irlamaz Köyü Camii. Harim kuzey duvarı.

Resim 11- Irlamaz Köyü Camii. Mihrap.

Resim 12- Irlamaz Köyü Camii. Mihrap ve minber.

